

Kranjsko mestno obzidje

Rezultati novejših arheoloških raziskav

<i>ESD</i>	5131
<i>kraj</i>	Kranj
<i>časovna opredelitev</i>	1., 5., 15., 16. stoletje
<i>čas obnove</i>	1989–2006

Že prva omemba srednjeveškega Kranja iz leta 1221 z imenom mesta (Creinburg) opozarja, da je šlo za utrjeno, torej obzidano naselbino (Avguštin, 1999). Vendar so pisne omembe mestnih obrambnih naprav Kranja zelo redke. Šele leta 1404 je omenjen mestni obrambni jarek (Kos, 1975; Žontar, 1939), v štiridesetih letih 15. stoletja se v zvezi z boji med Celjani in vojvodo Friderikom omenja mestno obzidje (Žontar, 1939), leta 1483 zgornja, tj. severna mestna vrata (Kos 1975, 284), zaradi turške nevarnosti pa se od tretje četrtine 15. stoletja večkrat omenja obzidje oziroma njegovo vzdrževanje (Žontar, 1939). Prvovrsten vir za proučevanje kranjskega mestnega obzidja pa predstavlja prva upodobitev mesta – izjemno natančen Merianov bakrorez iz leta 1649. Ta omogoča identifikacijo vseh sestavin obzidja in celo slogovno opredelitev posameznih stolpov (od sedmih upodobljenih so ohranjeni še štirje). Na to prvo upodobitev se zato naslanjajo vse novejšje obravnave obzidja (Žontar, 1939; Avguštin, 1999), ki so dodale predvsem ugotovitve o obsegu in poteku njegovega severnega dela med Reginčevo ulico in Jahačevim prehodom. Novejša je tudi identifikacija oziroma interpretacija večjega stolpa v ozadju na levi strani Merianovega bakroreza. Po mnenju Ceneta Avgušтина gre tu za vhodni stolp s severnimi mestnimi vrati. Severni del obzidja se zaključuje nad kanjonom Kokre z okroglim stolpom, ki je večidel še ohranjen v ostenju hiše Maistrov trg 3, zato so številni avtorji potek severnega obzidja rekonstruirali preprosto tako, da so povezali obstoječi odsek ob Reginčevi ulici s tem skrajno vzhodnim stolpom.

Arheološke raziskave zadnjih 17 let v starem mestnem jedru so prispevale številna nova dejstva tudi o mestnem obzidju (Sagadin, 2005). Predvsem je bilo ugotovljeno, da srednjeveško obzidje v dobršnem delu svojega poteka sloni na poznorimskem ali poznoantičnem obzidju (med južnim dvoriščem gradu Kieselstein in stavbo Tomšičeva 38). Na to obzidje se je že v pozni antiki z notranje strani naslonilo večje poslopje, ki je v delu ostenja tako imenovanega lovskega dvorca gradu Kieselstein (Tomšičeva 42) ohranjeno še do višine prvega nadstropja. Glede na najdbe je bil v poslopiju sredi 6. stoletja sedež vojaške posadke. Poznoantično obzidje v omenjenem delu poteka vzporedno z ostanki zgodnjeantičnega obzidja, ki ima na vrtu stavbe Tomšičeva 38 ohranjene tudi temelje obrambnega stolpa. Arheološko sondiranje na Pungertu (Trubarjev trg) je odkrilo ostanke okroglega stolpa, ki je bil poznan le z Merianove upodobitve (skrajno desni stolp), na nobeni kasnejši pa ga ni več zaslediti. Očitno se je zaradi podorov konglomeratnih sten v kanjon Kokre večidel zrušil v globino.

Stavbne raziskave gradu Kieselstein, ki je s svojo zahodno fasado vključen v mestno obzidje, so pokazale, da njegov najstarejši del – ortenburški stolp, katerega gradnja se omenja leta 1256 (Žontar, 1939) – stoji v severozahodnem vogalu današnjega gradu. Njegov južni stolp, ki je doslej veljal za najstarejše grajsko jedro (Stopar, 1996), je renesančna gradnja začetka 16. stoletja, ko so bili zaradi turške nevarnosti mestnemu obzidju dodani tudi nekateri drugi stolpi. To dodatno utrjevanje je moč povezovati s cesarskim poveljem iz leta 1478, ki je ukazovalo utrdbeni dela v vseh mestih na Kranjskem (Žontar, 1939). Po vsej verjetnosti so kranjsko obzidje takrat okrepili z okroglo bastijo na Pungertu (porušena 1879), z južnim stolpom gradu Kieselstein in z osrednjim stolpom – mestno orožarno – na Škrlovcu. Vsi ti stolpi imajo značilno nekoliko nagnjeno »trdnjavsko pritličje« in vodoravno delitev pritličja od prvega nadstropja s »kordonskim kamnom« (paličast kamnit profil, ki izstopa iz stene). Novčne najdbe, odkrite pri izkopavanju stolpa na Škrlovcu, sicer omogočajo zelo zgodnjo datacijo (konec 15. stoletja – Sagadin 2005), ki pa je slogovne značilnosti zgradbe ne potrjujejo v

Merianova upodobitev Kranja iz leta 1649, *Topographia provinciarum Austriacarum*.

celoti. Kljub temu se zdi, da je stolp na Škrlovcu vendarle nekoliko starejši od preostalih prej omenjenih.

Največ novosti pri poznavanju kranjskega mestnega obzidja so prinesla izkopavanja na Maistrovem trgu. Ugotovljeno je namreč bilo, da se izjemno debelo (10 metrov) in relativno nizko (do 6 metrov) obzidje, ki poteka med Reginčevo ulico in Jahačevim prehodom, ne obrača na sever proti okroglemu stolpu nad kanjonom Kokre, ampak v ravni črti prečka Maistrov trg. Najdeni del severnega obzidja je tako kot njegovi že prej znani deli grajen iz večjih, obdelanih konglomeratnih blokov z nagnjenim pritličjem. Na poteku čez Maistrov trg je bil pred obzidjem izkopen do 9 metrov širok in do 4 metre globok obrambni jarek, ki se kaže tudi v skalnem zahodnem ostenju kokrškega kanjona. Ob vzhodni fasadi trga, delno še pod stavbo Maistrov trg 5, je v jarku stala stena iz obdelanih konglomeratnih blokov, ki je očitno služila kot naslonilo dviznega mostu. Na notranji, to je mestni strani jarka pa so bili v podaljšku

vstopne poti, ki jo nakazuje pozicija dviznega mostu in najdeni tlak, odkriti masivni temelji večjega pravokotnega objekta. Po vsej verjetnosti gre za ostanke vhodnega stolpa s severnimi mestnimi vrati. Okrogli stolp nad Kokro in pred njim potekajoči obrambni jarek, ki ga je dokumentiral že Josip Žontar (Žontar, 1939), sta po temtatem že zunaj mestnega obzidja! Ponujata se dve razlagi tega stanja. Po prvi naj bi bil ta okrogli stolp, ki je slogovno starejši od nižjih renesančnih utrdb s poševnim pritličjem in kordonskim kamnom, ostanek starejše linije mestnega obzidja. Ta naj bi sledila poteku naravnega jarka, ki ga je v geološki preteklosti izdolbla Kokra. Po izgradnji novega severnega obzidja, ki je s svojim ravnim prečkanjem Maistrovega trga skrajševalo obrambno linijo, naj bi nekdanji srednjeveški okrogli stolp ohranili kot predutrdbo (propugnaculum), jarek pred njim pa kot prvi obrambni jarek. Po drugi razlagi pa naj bi okrogli stolp že ves čas služil kot predutrdba in je bilo novo obzidje zgrajeno v liniji starejšega. Severno obzidje v sedanji podobi namreč kaže vplive italijanske renesančne utrdbene arhitekture, ki je bila odgovor na množično uporabo artilerije v vojski (Curk, 1965). Njegov nastanek lahko povezujemo s turškimi vpadi (in cesarskim ukazom iz leta 1478), ki so očitno tudi v Kranju povzročili obsežna utrjevalna dela.

Žal nova odkritja niso doživela ustrezne prezentacije. Stolp Škrlovec je bil sicer statično saniran, vendar je nadaljevanje prezentacije, ki je predvidevala ponovno prekritje, po letu 1998 zastalo. Ta stolp naj bi bil vključen v že davno zamišljeno obzidno pot, ki bi v prvi fazi povezala področje od Layerjeve hiše (Tomšičeva 32) do južnega dvorišča gradu Kieselstein. Na tem dvorišču je bilo srednjeveško obzidje s svojo poznoantično fazo sicer že sanirano in prezentirano, vendar ni ustrezno vzdrževano. Podobno stanje je na Trubarjevem trgu (Pungertu), kjer je sicer že urejeni ambient, ki vključuje prezentirane obrambne naprave iz različnih obdobj, v dobršni

Severni obrambni jarek, ki prečka Maistrov trg. Na desni linija obzidja, v jarku kletni prostori stavb, ki so stale v njem do požara leta 1811.

meri uničen zaradi vandalizma in slabega vzdrževanja. Ob novih odkritjih na severnem dvorišču Kieselsteina in na vrtovih sosednjih stavb Tomšičeva 42 in 38 se skuša ponovno oživiti ideja o obzidni poti, ki pa pristojnih mestnih oblasti kaj prida ne zanima. Potek severnega obrambnega zidu čez Maistrov trg je bil zaradi obstoječe prometne ureditve lahko nakazan le v tlaku.

Raziskave so bile doslej izključno zaščitnega značaja in kot take niso sledile enotnemu konceptu. Razdrobljeno lastništvo in temu prilagojeno financiranje to dodatno otežujeta. Kljub temu bi bilo posamezne objekte že mogoče povezovati v celote. Pogoji za to pa je najprej zavedanje, da so stara mestna jedra tudi strateška prednost pri razvoju turizma, nato pa temu ustrezna kontinuirana vlaganja.

MILAN SAGADIN

fotografija: ALEŠ OGORELEC, *tloris:* MILAN SAGADIN

Literatura

AVGUŠTIN, CENE. *Kranj: zgodovinski razvoj od prazgodovine do 20. stoletja*, Ljubljana 1999.

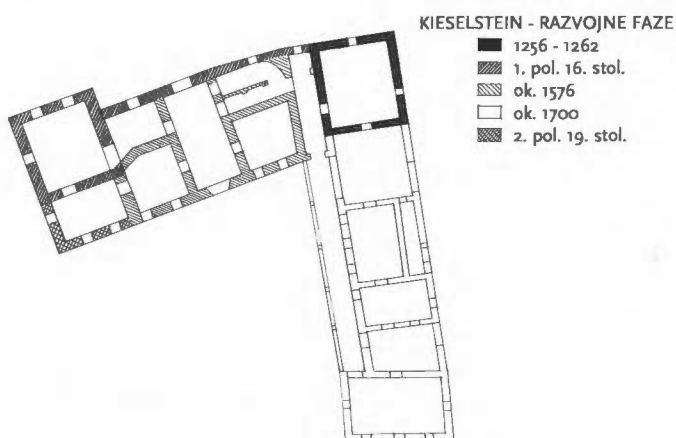
CURK, JOŽE. Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v 16. in 17. stoletju, *Zbornik za umetnostno zgodovino n. v.* 7, Ljubljana 1965.

KOS, MILKO. *Gradivo za historično topografijo Slovenije*, Ljubljana 1975.

SAGADIN, MILAN. Rezultati raziskav kranjskega mestnega obzidja, *Kranjski zbornik* 2005, Kranj 2005.

STOPAR, IVAN. *Grajske stavbe v severni Sloveniji, Gorenjska I–III*, Ljubljana 1996.

ŽONTAR, JOSIP. *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939.

Razvojne faze gradu Kieselstein.